کافر در زاویه نگاه العلل فی خلق الکافر

محمود نظری

قال الله تعالی: « هو الذی خلقکم فمنکم کافر و منکم مؤمن » سوره تغابن آیه ۲ رساله «العلل فی خلق الکافر» اثر مهذب‌الدین احمدبن عبدالرضا بصری از دانشمندان سده یازده هجری است. نگارنده این مقال در مقدمه فائق‌المقال[۱] از آثار این نویسنده، به شرح حال و تألیفات وی که شخصیتی جامع و ذوفنون بوده پرداخته است. این رساله در مجموعه رسایل مؤلف به شماره ۸۹۲۲ کتابخانه مجلس قرار دارد که ان‌شاءالله بزودی بقیه این رسایل تصحیح و به چاپ خواهند رسید، اما علل خلق کافر به گونه‌ای تسامح در تعبیر است چرا که خداوند متعال هیچ انسانی را کافر خلق نکرده، بلکه هرکس با فطرتی پاک و خداجو آفریده شده است. «فطرةالله‌التی فطرالناس علیها» سوره روم ـ آیه ۳۰ و انسانها به علل مختلف به ایمان یا کفر می‌گردند.

به هر روی این رساله در پاسخ به پرسش و در واقع رفع شبهه‌ای است دربارهٔ وجود کافر که قضاوت درباره آن را به خوانندگان وا می‌گذاریم.

أحمدک، یا من ظهر فی الاشیاء قدرته، و أولادعها حکمته، و أُصلّی علی من ختم به نبوّته، و علی آله الذین أتمّ بهم فتوّته.

اما بعد فیقول الجانی الراجی عفو ربه و الرضا، أحوجُ خلیقته الیه المشتهر بالمهذَّب أحمدبن عبدالرضا، هذا ما خطر بالبال الفاتر من العلل فی خلق الکافر، جواباً لسؤالک أیّها الخلیل الصالح، و الجلیل الراجح، اعلم وفّقک الله، تعالی أنّه قد ثبت بالأدلة العقلیة و النقلیّة إنّ الله، تعالی عدل حکیم لایفعل قبیحاً و لایُخلُّ بواجب فجمیعُ أفعاله موافقة للحکمة و إن لم یظهر لنا وجهها فاعلم أنّ فی خلق الکافر أیضاً کذلک مع أنّ الحکم الخفیة فی أفعالُهُ تعالی أکثر من أن تحصی و قد ظهر لنا منها وجوه: منها إرادة وقوع العبادة، الموجبة للسعادة. منه باختیاره و تکلیفه بها کالمؤمن کما قال عزّ من قائل: و

ما خلقت الجنّ و الإنس إلاّ لیعبدون، و العلّة شاملة لهما و خروج غیر المکلّف ظاهر.

و منها إرادة کونه دلیلاً من سائرا لأدلّة علی معرفة الله، تعالی کما و رد فی الحدیث القدس: کنت کنزاً مخفیّاً فاحببت أن أعرف فخلقت الخلق، و فی الخبر، إنّ الله ما خلق العباد إلاّ لیعرفوه فإذا عرفوه عبدوه الحدیث.

منها الإشارة إلی بطلان الجبر فإنّ وجود الکافر و المؤمن و کون الکافر قد یؤمن و المؤمن قد یکفر و نحو ذلک دلّ علی بطلانه قطعاً إذ لو کان لکان المناسب بحکمته تعالی و عدله أن یجبر الإنسان علی الإیمان و الخیر و الطاعة لا علی أضدادها.

و منها إظهار کمال القدرة و الحکمة فی خلق ما حکمته جلیة ما حکمته خفیة، و لولا ذلک لظن القاصر کونه تعالی عاجزاً لا قادراً و موجباً لامختاراً کما نطقت به الأخبار الصحیحة و الآثار الصریحة.

و منها إظهار تمام الحلم و الرحمة و الصبر و النعمة، بامهال العاصی و الظالم لیتوب إلیه من یتوب، و لأنّه لو أنّ من کفر[۲] و فسق هلک و من آمن و أصلح ملک لدلّ ذکر علی صفات من لوازم العجز و الضعف و الجمل کالحدة و العجلة و قلة الصبر و عدم المهلة و هی مذمومة قطعاً تعالی الله عن ذلک علواً کبیراً.

و منها إراته ظهور أحسنیة الإیمان، عند ظهور قبح الکفر و العدوان، فإنّ الشیء یعرف بضدّة کالنعمة بفقدها، قال بعضهم، أربعة لایعرف قدرها إلاّ أربعة قدر الشباب لا یعرفه الاالشیوخ، و قدر العافیة لایعرفه إلاّ أهل البلاء و قدر الصّحة لایعرفه إلاّ المرضی، و قدر الحیوة لایعرفه إلاّ الموتی، و الحاصل أنّ فی مقابلة کل شیء بضدّة حکیماً عظیمة و مصالح جسیمة، فخلقه لطف لطیف للمؤمن موجب لثباته علی المنهج القیوم کما لایخفی.

و منها اظهار وفور الجود و الاحسان و التفضّل و الامتنان حیث أنّه تعالی یرزق المطیع و العاصی، و ینعم علی الدانی و القاضی، من المستحقّ و غیره و ذلک داغ إلی زیادة الرجاء منه تعالی و ترک القنوط من رحمته و الاعتماد علی غیره، و منها إرادة المنع من القول بالغلوّ فی الأنبیاء و ... و الأوصیاء و الأولیاء لأنّهم مع الأعداء و الأضداد تارة غالبون و أخری مغلوبون، و لعلّه لولا ذلک لاعتقد بعض القاصرین ذلک الأمر الفاسد فیهم و نحو هذا مرویّ فی عدة مواضع.

و منها إظهار حقارة الدنیا الدنیّة فإنّها للمؤمن و الکافر، و البرّ و الفاجر بخلاف الآخرة العلیة فإنّها مخصوصة بالخواصّ فیکون ذلک موجباً للزهد فیها و الرغبة فی الآخرة بأعمالها، و إلی هذا أشار بقوله صلی الله علیه و آله: لو کانت الدنیا تساوی عندالله جناح بعوضة لماسقی الکافر منها شربة من ماء.

و منها إرادة تکثیر النوع الذی هو مرکز دائرة الإمکان، و أشرف من الملائکة و الجان و توفیر نسله و تعریض نسل الکافر للإیمان، فإنّ کثیراً ما جدّاً یتحلّی أولادهم بحلیة الایمان و هذا ماروی فی بعض کتب الحدیث المعتبرة.

و منها إظهار کون المؤمن خائفاً بالتقیّة من الکافر و قد روی أنّه کان أحبّ الأشیاء إلی رسول الله ،صلی الله علیه و آله، أن یری خائفاً جائعاً فإنّ ذلک عبادة عظیمة کما نطق به الخبر غیر مرّة وداع الی الخوف من الله و أنّه تعالی أحقّ أن یخاف منه و إلی زوال العجب و الظلم و العدوان، و ربما یترتب علی ذلک قتل الکافر للمؤمن و هی منزلة عالیة و درجة سامیة و هی الشهادة الکبری و السعادة العظمی قد تشرف بها الأنبیاء و و الأوصیاء علیهم السلام، و روی أنّ أمیرالمؤمنین، علیه صلوات ربّ العالمین، أنه قال لماضربه ابن ملجم علیه اللعنة: الآن[3] فزتُ و ربّ الکعبة.

و منها إرادة نفع دنیوی من الکافر اللعین للمؤمن الأمین و ذلک بیّن إذ کثیراً ما تری الکافر ینفع المؤمن إقامة نظام معاشه فی الصناعات و الزراعات و التجارات بل فی الجهاد و القتال کالمؤلفة قلوبهم و یغتنم من أموالهم الجزیلة و أولادهم... و استراقاق ذراریهم و استخدامهم، و هذا نفع لایتأتی من بعض المسلمین ببعض شرعاً و لاعقلاً فخلق الکافر کخلق الدابة فی عظیم المنفعة بل منفعة أعظم من منفعتها و کفره علی نفسه فخلقه لاینافی الحکمة کخلقها، هذا ما خطر بالبال، و الحمدلله المتعال و الصلاة علی محمد سید الامام و علی آله، مصابیح الظلام، وقع الفراغ من مشقة مشقها فی الشهر الاوّل من السنة السابعة من العشر الثامن بعد ؟؟؟ عین متوجة من الهجرة النبویة علی مهاجرها أکمل الصلوة و أتمّ التّحیه.

پی‌نوشت‌ها:

۱. چاپ شده به سال ۱۳۸۱ هـ .

۲. مراحل: کفرا.

۳. در نسخه الآن.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی